

MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG

Célja:

Cobden tanításának megvalósítása:

kapcsolatot teremteni a gazdasági és a kulturális élet között, ébrentartani az érdeklődést a gazdasági életben a kulturális problémák és a kulturális életben a gazdasági kérdések iránt. Célja továbbá:

áthidalni a szakadékokat országok és országok, népek és népek között az áruk és a gondolatok szabad forgalmának biztosításával és így megteremteni a béke atmoszféráját, azt a levegőt, amelyben erőteljesen, gazdagon fejlődhetik a gazdasági élet és a kultúra. A Cobden-Szövetség felfogása szerint:

a kulturális haladás és a gazdasági fejlődés egymástól függenek, feltételezik egymást, nincs ellentét köztük és közösség fogja össze őket. A Cobden-Szövetség tehát gazdasági feladatot végez a több tudás terjesztésével.

C O B D E N - K Ö N Y V T Á R

23. SZÁM.

Dr. FRANZ OPPBNHEIMER

AZ ÁRTATLANUL ELÍTÉLT
SZABAD VERSENY

*A Magyar Cobden-Szövetségben 1923. április 13-án
tartott előadás.*

A MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG KIADÁSA,
BUDAPEST

Korvin Testvérek Budapest.

Fischer Ödön elnök:

Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Amidőn megnyitom a Magyar Gobden Szövetség huszonötödik nyilvános ülését, amely ez évi előadásaink sorozatának a befejezője: örömmel és ragaszkodással köszöntöm előadónkat, Oppenheimer tanár urat.

Elnöki tisztem szerint bêmeiutatom önöknek vendégünket, bár jól tudom, hogy ez felesleges. Nincsen senki közöttünk, aki ne ismerné Oppenheimer tanár tudományos életének folyamatát, amely a telepítési szövetkezetekből fakadt és a nagyszabású szociológiába torkol.

Csak azt óhajtom kiemelni, ami tudományos gondolatmenetéből nagyon is időszerű és egyidejűleg vigasztalást ajándékozó. Oppenheimer tanár úr tudományos kutatásaiban nemcsak átértékelte a közgazdaságtan szokássá vált értékelméletét, hanem reámutatott arra a gondolatra, amely éppen ma a gazdasági ténykedés homlokterében áll. Ez a szerep, amelyet a nagybirtok a gazdasági osztályellentétekben visz. A tőkének és a munkának megrázó küzdelme a kontinens legnagyobb részén a földreform jegyében folytatódik; ez a pusztta tény a tudományos bizonyításoknál erősebben igazolja Oppenheimer elméletének helyességét.

A tudományos erőduzzadásnak a jele az, ha a gondolkodó, az egész folyamatot magasabb szempontból áttekintve, élete munkásságát az előre kitermelt tervezet megvalósítására áldozza. Herbert Spencer harminchét éves korában megfogalmazta az ő szintetikus filozófiájának egész tervét. Ugyanily korban kezdette meg, – amint tankönyve előszavában olvassuk – Oppenheimer tanár úr oly összefoglaló munkának a kidolgozását, amely a liberális szocializmust tárgyalja és amely korábbi műveivel szerves egészei alkot.

Oppenheimer tanár urat a tudomány forradalmárai közé is besorolták, pedig teljesen hiányzik nála a forradalmárok negatív ténykedése. Sohasem volt ahhoz ideje, hogy romboljon, pusztítson, mert egész erejét lefoglalta a kiválasztotta diszciplína gazdagítása és mélyítése; ennek határait senkisémmel vitte olyannyira előbbre, mint éppen ő.

A világgazdaság ezidőszerinti kétségbeejtő helyzetében reánk borul a jövő bizonytalansága. Csak a fonál szakadását látjuk, de nem látjuk azt az igazságot, amely ezt megint összekötözi. A tudósoknak éles szeme többet láthat, mint mi, akik a hétköznapi élet zajlásában mozgunk. Indokolt érdeklődéssel várjuk tehát vendégünk szavát. Igen tiszteli tanár úr, át is adom önnek a szót, még pedig abban a meggyőződésben, hogy a szabadkereskedelem ősi problémáját az ön előadása új megvilágításban, új perspektívában mutatja be.

DR. FRANZ OPPENHEIMER:

Elnök úr, igen tisztelt hallgatóim!

Mindenekelőtt elnök úr most elhangzott szívélyes szavaiért legmélyebb köszönetemet nyilvánítom. Ugy érzem, hogy nem érdemeltem meg, de szívesen elfogadom. Megkísérlem, hogy szellemi munkám utolsó vívmányainak erősen sűrített kivonatát önök előtt ismertessem.

Szabadjon egy régi anekdotával kezdenem, A nagyvásár egyik bódétulajdonosa hirdetésében megígérte, hogy bemutatja a ponty és a házinyúl kereszteszéséből származó utódot. A bódé minden helyét elfoglalták a kíváncsiak, a hitetlenek és a félig-hívők; a kijelölt időpontban a tulajdonos megjelenik a színen és mondja: Mély sajnálattal jelentem az igen tisztelt látogatóknak, hogy a fattyú-állat éppen most elpusztult; pótlásul bemutatom önöknek a szülőket; egyik kezében a pontyot, a másikban a házinyulat.

Önök most joggal kérdezik, hogy miért hozom ezt most ide. Hát ez igen egyszerű. Az önök elnöke engemet úgy mutatott be, mint liberális, szocialistát; hallgatóim rendszerint – és azt hiszem, jelenlegi hallgatóim nagy része is – azt a nézetet vallja, hogy a liberális szociálizmus éppen oly lehetetlen kereszteszés, mirnt a pontyé és a házinyulé.

Az a szabadelvű, aki a vagyon és a jövedelem kiegyenlítését, nem mechanikus kiegyenlítését, hanem észszerű kiegyenlítését lehetségesnek tartja, aki ilyen utópiáról fecseg, éppúgy, mint a szocialista, aki a szabad versenyt nem akarja kiirtani szőröstől-bőröstől, sőt arról ábrándozik, hogy azt békóitól meg kell szabadítani, hogy egyszer már igazán megvalósuljon: az ilyen ember természete sen vagy bolond vagy csaló.

Így mondták régente, így mondják ma is, harminc év óta, az utóbbi időben ugyan nagyon gyengülő rezonanciával, mindegy: én már megszoktam.

Hölgyeim, Uraim. Senkitől sem veszem zokon, ha még mindig a régi álláspontján áll, de azt hiszem, hogy az utolsó kilenc esztendő szörnyűséges tapasztalata állapotján talán mégis felcsillan kis remény, hogy hallgatóságom – hosszú évek után, most beszélek először a nyilvánosság előtt ilyen kérdésekről – hangulata kissé más lesz. Véleményem talán már nem ütközik oly nagy kétkedésbe, hisz a világ sorsáról kockázó két nagy párt kétkedése saját nézetükkel szemben, örökölt bölcsességükkel szemben, mindkét párton immár a kétségbeesésig fokozódott.

A polgárságnak intelligens rétege, nehezen és makrancoskodva ugyan, de végtére mégis belátja, hogy a kapitalizmusnak az a formája, amely az utolsó ötven esztendőben Európán uralkodott, csődbejutott, amint azt a szocializmus megjósolta.

Ha utópistának nevezhető az, aki egy lehetetlen gazdasági és társadalmi rendet lehetségesnek tart, úgy a kapitalizmus rendíthetlen híve a leg-

sötétebb utópista, aminő csak valaha is létezett. Amint mi, szocialisták, – s most az én szocialista lelkemből szólok, – megjövendőltük a elkövetkezőket, immár be is következett.

Mi is az a kapitalizmus? El ne higyük, hogy a kapitalizmus nagy tőkélyre fejlesztett technikai rendszer. Ilyen rendszer kapitalizmus nélkül is fennállhatna. A kapitalizmus, brutálisan kifejezve, eszköz értéktöbblet* kisajátítására, vagyis a kapitalizmus az a rendszer, amely a termelő-eszközök birtokosainak juttatja a termelést végzők munkabérének egyik részét. Ide sorolandók nemcsak a testi munkát végzők, hanem – amint fájdalommal tapasztaljuk – a szellemi munkások is, mindazok, akik produkálnak, akik szolgálati javakat a piacra visznek. A kapitalizmus az a rendszer, amely az egész népgaz-

*) *Értéktöbblet:*

„A termelőfolyamatban elhasznált termelőeszközök értéke változatlanul újra megjelenik a termék értékében.

A munka azonban nem csak főtartja az értéket, hanem új értéket is alkot. Bizonyos időpontig az új értéket alkotó munka csak a kapitalista által a munkaerő vételénél kiadott értéket pótolja. Ha azonban ezen időponton túl folyik a munka, akkor fölös értéket alkot, *értéktöbbletet*” (88. oldal.)

„Az az eset, hogy a tőkés az egész értéktöbbletet elfogyasztja, csak kivétel. Rendszerint átalakítja az értéktöbbletet, vagy legalább annak egy részét, tőkévé. Értéktöbbletnek tőkeként való alkalmazását, vagy értéktöbbletnek tőkévé való visszaváltoztatását a tőke *akkumulációjának* nevezzük.” (239. old.)

Marx Gazdasági Tanai. Népszerű ismertetés és magyarázat, írta Kautsky Károly. Az áttekintett és bővített kilencedik német kiadás nyomán fordította Garami Ernő. Budapest, 1907. Grill Károly könyvkiadóvállalata.

daság termelés ének hozadékából a termelők megrövidítésével, a termelőeszközök birtokosainak munka nélküli jövedelmet – értéktöbbletet – nyújt.

Ennek az értéktöbbletnek bércsökkenés felel meg vagyis St. Simon szavaival élve, ez a kérdés nyitja. Röviden összefoglalva: Hogy a dolgozó méhek, az ő bérükkel, a termelt mézet nem tudják megvásárolni; fennmarad egy „surplus”, ez a heréké, a nem dolgozóké. Félreértés kikerülésiére hangsúlyozom, hogy az én szememben a vállalkozó, mint vállalkozó, a munkás méhek csoportjába tartozik; a herék közé sorolom, St. Simon-riál egyértelműen a holt tőke birtokosát, a járadék-élvezőt.

A termelés egyrésze szabadon marad, amelyet a méhek nem tudnak megszerezni. Ez oly nagy, hogy azt a herék nem tudják elfogyasztani, ezt idegen piacra kell vinni. Ebből keletkezik az ipari államok baja, a krízis a munkanélküliséggel, az értékek rohamos elértéktelenedése, ezek pusztító hatása a középosztályra és a munkásokra és jön a küzdelem idegen piacokért, vagyis jön a háború.

Hölgyeim és uraim, ne higgyenek annak a káprázatnak, hogy valaha háborút azért Vezettek, hogy kicserélhessék a norvég heringet olasz narancssal, vagy a német Vegyi termékeket francia illatszerrel; de még azért sem, mert a spanyol narancs vetekedett az olasz narancssal. Ez utóbbinak csak az lett a következménye, hogy egyideig a narancs olcsó volt. Ezért még nem indítottak háborút; ami a helyzetet elmérgesíti, ami pokollá változtatja a kapitalisztikus világot, amelyben élnünk és halnunk kell, az a valóság, hogy a piacokat, mint olyanokat, meg akarják hódítani; az ipari kapitallisztikussá még át nem

alakult országokban a termelőerők feletti uralmat kézbe akarják kaparintani, éppúgy, mint a természetes kincsekkel megáldott országot, annak munkásaival és kormányával egyetemben. Ez az utolsó szelep, amelyről a nagy ipari állam, kapitalizmusa még rendelkezik, ha ez is eldugul, úgy a kazán szétrobban: avagy saját munkásainak adja termelését és evvel el is temeti a kapitalizmust.

Ez az a nagy egybetartozás, amelyet mi szocialisták megláttunk; aki nekem, el nem hiszi, hogy ez az a fáklya, amely 1914 óta a világot lángokba borítja: tekintsen ma Mossul felé, a petroleum-koncessziók hazájába, és mindenekelőtt nézze jól meg, hogy mi is történik a Ruhr-vidéken. Úgy-e ma már nem is kételkedik az intelligens polgár; a műveletlen elem ebben a kérdésben igazán nem szíámit.

Ennyiben voltam szocialista, s mint a szocialisták általában, – sajnos, – nagyon jó próféta, Ha önök, hölgyeim és, uraim nyomtatott bizonyítványt kívánnak arról, – amit oly annyira fájlok, – hogy jó próféta voltam, úgy kérem olvassák el a Frederick van Eden barátom munkájának német kiadásához (Glückliche Menschheit) írt előszót. 1913-ban aláírtam az előszót, amelynek befejezője: „A csapások kemény viharának kell előtörni, hogy Európa közvéleményének mozdulatlan harangjait megrázza és megszólaltassa azok néma nyelvét”.

1916-ban, amikor a Világháború tetőpontját érte el, amikor Középeurópában majdnem mindenki a középeurópai fegyverek győzelmében bízott, azt írtam, ami 1917-ben a Neue Rundschau-ban nyomtatásban is megjelent: „Ez a háború Európa vég-

aétes kísérlete annak a poilitikai formának feltalálására, amely gazdasági egybeolvadásának megfelel. Ha ez a kísérlet balul üt ki, akkor Európából megnagyobbodott Balkán lesz, ahol Amerika bámulására, néhány érdekelt törzs, elhalványult eszmékért, krónikusan fojtogatja egymást.”

Ez 1917-ben nyomtatásban megjelent. A magam részére tehát igényelhetem, hogy az elméleti felfogás, a helyzet kialakulását megjövendölte. Az egyik oldalon előttünk áll a kapitalizmusnak, ennek elméleti felfogásának, a polgári ökonómiának, mondjuk a manchesteri liberalizmusnak és ennek különböző alakulatainak bankrott ja. A másik oldalon éppúgy bankrott lett a proletárok politikája a maga elméletével, az egész „marxizmus”.

Emlékezzünk Karl Marx szavaira: „Én? én nem vagyok Marxista,” A marxizmus, a maga külön csoportjai és válfajai hívóinek gyakorlatával teljesen bankrott: ezeknek tábora figyelmesen hallgatódzik azoknál, akik merészkedtek másképp gondolkodni, mint azt az ortodox biblia előírja.

A marxista szociál-demokráoia, a háború befejeztével Közép- és Kelet-Európában megkaparintotta a hatalmat, hogy reformjait megvalósítsa, de nem értett ahhoz, hogy evvel a hatalmával a nagy probléma megvalósítását a nép javára keresztülvigye. A Szovjet-Bajorországban, a Szovjet-Magyarországban csakhamar elbuktak: és minő eszközökkel tartják magukat a Szovjet-Oroszországban? Semmi más, mint avval, hogy a szent elvektől feltűnően eltértek. A mezőgazdasági nagy kommün helyett, a mezőgazdasági szörnyűséges nagyüzem helyett Oroszországban létrehoztak egy szabad paraszt-demokrá-

ciát; megcsinálták a külkereskedelem monopóliumot, ez mindenesetre (lehetséges és elképzelhető, ha mindjárt kis/sé ügyetlen, nagyon nehézkes és valószínűleg igen drága magára az államra. Ezen kívül az iparban és a kereskedelemben a kommunizmus letörésében oly messzire mentek, hogy Lenin elmondhatja a derék Gretchen szavait: „zu tun fast nichts mehr übrigbleibt”.

Hölgyeim és uraim! 1896-ban megírtam már a bolsevisták ezen praxisának elméletét. Nem a terror elméletet, nem a piacok kiirtásának és a városok elnéptelenedésének elméletét, hanem annak a gyakorlatnak elméletét, amely a paraszt-demokráciával bevezeti az ipari és kereskedelmi szabad gazdálkodást. Körülbelül evvel egyidejűleg Berlinben „Aç összehasonlító jogtudományi és államgazdasági nemzetközi társulatban” Eduard Bernstein-nal élőszóval párbajt vívtam meg, amelyről annakidején sok szó esett. Ekkor is jó profétának mutatkoztam, mert megjövendöltem ellenfeleimnek, hogy ha majd egyszer hatalomra jutnak, avval nem tudnak élni. Igen egyszerű okból: „Az önök revizionistáinak, – mondtam, – van taktikájuk, de nincsen hozzá elméletük; önöknek pedig orthodoxoknak, Kautsky körül, van gyönyörű elméletük, de innen semmiféle út sem vezet a praxishoz”. És ez ma annál világosabb mentől behatóbban vizsgáljuk a történelmi összefüggés lényegét.

Kani Marx romantikus volt, a romantikusok típusa. Ebből ered – ki merem mondani – pacifizmusa, fatalizmusa. A növény szerű növekvés hívője volt, amely szerint az egyensúly önmagától beáll. A tiszta marxizmusból nincsen kiút a gyakorlatba.

Várni kell, amíg a szociális gazdálkodás gyermeke a kapitalista rend méhében megéri; és ha már a vajúdás jól előrehaladt, csak akkor szabad a bábának a fogót óvatosan használatba vennie, különben véres abortus áll be.

Képzeljék el hogy miit is jelent Marx szerint az, amiről ma beszélnek: kifejlődött ipari üzemek „szocializálása”. Ez Marx tanai értelmében a legsúlyosabb Visszaélés. Ez ugyanazt jelenítené, mintha az embrió szemét vagy máját önállóan akarnák világra hozni és a többi részt az anyaméhben hagyni, hogy továbbfejlődjék. Marx ábrándozó volt, amint őt Croce jellemezte és amit híve, Rubinstein a „Romantischer Sozialismus” című könyvében megerősített.

Hölgyeim és uraim, mi már sok poklon keresztül gázoltunk, de nem hiszem, hogy a legsötétebb poklon is túl vagyunk. A rettenetes krízis nem érte még el tetőpontját. Ki segít nekünk Kelet bolsevizmusának „Skylla”-ja és Nyugat tobzódó kapitalizmusának és imperializmusának „Charibdisz”-e között? Nem, tudom, hogy én – pedig mindig nagy optimista voltam, – az öreg Európának hosszú életet jósolhatok-e. Ha nekem, mint orvosnak – egyszer az voltam – erről nyilatkoznom kellene, azt mondanám: *Diagnosis dubia vergens ad malum*, ami a nem orvosok részére azt mondja: A diagnózis kétséges, de inkább egy kissé kellemetlen. Talán csakis a ruhrvidéki bányászok és gyári munkások hihetetlen önuralmának köszönjük, hogy a fegyverek legirtóztatósabbjai, a repülőgépek kivédhetetlen mérges gázbombákat nem sújtottak Középeurópa városaira. S ami ez után következik, azt elolvashatják az angolok igazi szocialista írójának, Wells-nek „Háború a

levegőben” című munkájában leírt hatalmas jóslásában.

Kérdem, M vezet ki minket a veszedelmek veszedelméből? Az embernek egyetlenegy fegyvere van, amely őt eddigelé a föld urává tette. Nincsen oroslán-foga, nincsenek tigris-körmei, nincsen oly vastag bőre, minit a rinoerosznak, hiányzik nála a szarvas gyorsasága, nincsen egyebe, csak a kicsiny esze, az a kis fény, amelyet élni akarása lobbantott fel, amellyel eddigelé karrierjét megcsinálta.

Nincsen más fegyverünk létküzdelmünk kiküzdésére, mint az ész, amelyet az utolsó évszázadban a tudományhoz köszörültünk. Húsz év óta minden munkámban megismétlem lankad ás nélkül, amit most az önök lelkébe is belekovácsolni akarok: *Semmi sem oly praktikus, mint az elmélet!* Saját gyakorlatukban önök úgysem kételkednek ebben. A mi híres egész európai civilizációnk a természeti erők elméleti uralmán alapul. Hát például mi az egész német ipar? Semmi más, mint alkalmazott vegytani és természettani tudomány. S amikor megkezdeztük a pszichoilógiát a munkásgazdaságba belevinni, mint Taylor-rendszert, a munka berendezésére és beosztására, mint pszichotechnikai a hivatás megválasztására, a biológiát a szesz- és sörfőzésbe, a Mendelizmust s a biológiai kutatásból tanult más dolgokat a földművelésbe: akkor senki sem tagadta, hogy a világon semmisenem oly praktikus, mint a teória.

Valamennyi elementáris erőt, amelyet megismerünk, szolgálatunkra kényszerítettünk és evvel biztosítottuk az ember uralmát a természet felett. De nem kísérlettek még meg az elementáris erők legerősebbjének, leghatalmasabbjának, legfélelmesebb-

jenek és legveszedelmesebb jenek megszelidítését: ez maga az ember a társadalomban, ez az ember társadalma ereje.

Semmisem hatalmasabb az embernél, így hangzik Ménk már az ó-korból. Mik azok a messinai földrengések, vulkánok kitörése 40.000 vagy 50.000 halottal; mik azok a tengeri viharok, amelyek a hajók százait a mélységbe dobják; eltörpülnek a Somme és a Marne melletti csata egyetlenegy küzdő napjával szemben, vagy a havas Kárpátok egyetlen hete mellett. Amennyi szerencsétlenséget a négy és fél éves háború reánk zúdított!, amennyi emberi életet elpusztított: a természet elemiái annyit nem pusztítanak és nem is tudnak elpusztítani négy és fél évezred alatt sem. Hogy megtanuljuk ennek az erőnek uralomba hajtását, erre kell az elmélet. A szociológiának erőteljes feladata annak az elméletnek létesítése, amellyel valamennyi erő ezen óriása felett uralkodni lehet.

Oly szavasén beszélünk a mi civilizációnkról. Igenis, hölgyeim és uraim, ha civilizálnak lenni azt jelenti, hogy a földön óránként hat kilométer helyetítí nyolcvan kilométert futunk meg, sőt a levegőben akár kétszázat is; ha civilizálnak lenni azt jelenti, hogy egyemeletes ház helyett negyvenkét emeletes felhőkarcolót építünk, ha egy lövéssel nem egy emberit, hanem hétezret pusztítunk el, akkor nagyon civilizáltak vagyunk. De ha saját természetünk feletti önuralom iránt érdeklődünk, ha az ember kulturizálása után tudakozódunk, akkor be kell vallanunk, hogy még a legördögibb barbárságban élünk, aminőt a világ még sohasem látott. A kultúra kezdetének időpontja az a pillanat lesz, amelyben az

emberiség tudományosan ráeszmél azokra az erőkre, amelyeket önmagában kell fékentartania és ebből erőt merítve, rajtuk már egyszer uralkodni is tud.

Ha ez nekünk nem sikerül – és ez lesz tatán Európa sorsa – hisz már a világ órája 11 óra 59 percet mutat, vagy ha jobban tetszik, a feszültségmérő mutatója már 99 fokot mutat, – akkor a vén Európában a kapitalizmus és a kommunizmus, úgy jár, mint a fehéreket felfaló leopárd, abban a híres költeményben, amely, mint a nagyszerű lira mintája, ifjúkoromból emlékezetemben maradt: azután jön a tigris és megeszi a leopárdot és végül jön az óriáskígyó és a versike mondja:

„Riesenschlange, Du verschlingst sie
Tiger, Leoparden, Weissen.”

Ez elérzékenyítő és a nyolc évesek kedélyére rendkívül megható. És ez az óriáskígyó, amely azután felfalja a kapitalizmust, liberallizmusával, parlamentarizmusával és minden más izmusával és badarságával, de felfalja a szocializmust a maga minden izmusával, akár fehér terror a neve, akár mint Németországban nacionalizmus vagy mint Olaszországban Fascismo. Mert jegyezzék meg a kevés igazi törvény egyikét, amelyre a történelem minket tanít: „A népek vezetetni akarják magukat, s ha nincsenek ideáljaik, amelyek őket irányítják, úgy illúzióktól engedik magukat vezetni; s ha már illúziójuk sincsen, akkor üres szavaktól hagyják magukat vezetni”.

Hölgyeim és uraim. Nagy a krízis. Az óriáskígyó a pálmafa tetejéről közeledik már felénk és fenyegetve tátja ki száját. Ilyen körülmények között talán mégis, ha azok az urak, akiknek uralko-

dása eddigelé oly balul ütött ki, végtére reáeszmélnek, hogy van ám valahol hűséges szolgálójuk: a tudomány, a gondolkodás.

Schopenhauer megmondotta, hogy az élethez való ragaszkodás már többször feladatul tűzte ki, hogy Augias istállóját, amelyet más ökrök tele szemeteltek, ki kel: tisztítani.

Megkísérlem most saját munkásságom törekvése nevében, – amelyre körülbelül harminc esztendő, vagyis életem felét fordítottam és amelyet legalább magam tudományosnak tartok, – hogy milyenek is az én tudományos kilátásaim. Nem beszélhetek a tudomány nevében, mert még nincsen szociológiai tudomány, de „in specie” még ökonómiai tudomány sem. Bármely professzor csakis saját elmélete nevében beszélhet, de sohasem másnak a nevében.

Vagy két évvel! ezelőtt egy okos diák fordult hozzám – vannak okos diákok is, – három százalékra becsülöm a jelentékenyebb fejek számát, értvén olyanokat, akik képesek saját tanáraikról is bírálatot mondani, ez elég magas százalék. Szabadjon megemlítenem, hogy utolsó munkámat – tankönyvem ötödik kiadását, – tanítványaimnak és tanítóimnak ajánlottam, ők azok, akiktől még valamit hozzá tanultam. Eljött tehát hozzám és monda: „Tanár uram, nagy bajban vagyunk. Két közgazdaság van, amelyek egymást kölcsönösen teljesen tudomány nélkülinek mondják, amelyek egymást kölcsönösen semmibe sem veszik. Mit csináljunk? Melyik a helyes?” Erre azt válaszolom: „Szerény nézetem szerint, mindkettőnek abban igaza van, hogy a másik tudomány nélküli.”

Ebből a gondolatból kiindulva, az imént említett egész viszonylatnak folyamatát kidolgoztam, amit igazán instruktívnak vélek. Miről is van szó? Kérek öt pernyi kitartó figyelmet, mert a téma egy kicsit mégis nehézkes. Nekem azt mondták, hogy nem kell kíméletet gyakorolnom, mert hallgatóságom felfogóképessége magas szintájon áll; ezt a kedvező alkalmat ki is aknázom, amennyire csak tőlem telik.

*

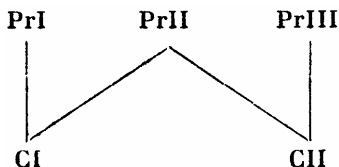
A polgári és a szocialista elmélet között az a viszonylat áll fenn, amelynek tudományos neve „antinómia”.* Kibékíthetetlenül szemben állanak egymással. Ha pedig így van, akkor egyelőre a munkahipotézis megengedi azt a feltevést, hogy az egymással vitatkozó elméletek mindegyike, ugyanabból, még pedig ugyanabból a hamis feltevésből indul ki.

Ugyanis, ha egy és ugyanazt a hamis feltevést – legyen ez X – egyszer egy másik b feltevéssel kombináljuk, másodszer meg a c feltevéssel, akkor a logikusan levezetett eredmények egymással össze nem egyeztethetők.

Önök tudják, hogy minden becsületes ítélet két feltevésből, vagy premisszából való következtetés. Vizsgáljuk meg, hogy az említett antinómia talán a hasonlóakra visszavezethető-e? Erre a célra azt a sémát alkalmazom, amelyet kedves barátom, Leonhard Nelson, a göttingai jogbölcész oly gyakran alkal-

*) *Antinómia:* két törvény összeütközése; törvényellenes. Kant-nál: Der Widerspruch der sich bei Anwendung der Gesetze der reinen Vernunft auf die Sinnenwelt hervortut.

mázott, hogy tőle származott-e, azt nem tudom, de mindenesetre igazán instruktív.

A felső sorban állanak a feltevések, az alsó sorban a konklúziók vagyis az ítéletek.

Ha a polgári és a szocialista felfogás ugyanabból a feltevésből, Pr II.-ből indul ki, akkor a konklúziók össze nem egyeztethetők. Az egymással küzdő elméletek először is teljesen dogmatikusak, meg sem kísérik a megokolást. Da, ha egymással vitatkoznak, úgy a polgári mindig hozzáteszi, amit C I.-hez kellene írunk: „osztálytagozódás, vagyon- és jövedelemkülönbség, értéktöbblet és ezért munkásbajok, legalább is bizonyos mértékben osztálygyűlölet és nyugtalankodás, sajnos ki nem kerülhető”. A polgári elmélet hívei közül ezt ki sem tagadja. Azt is tudják, amit Malthus még törvénybe is foglalt, a népesedés törvényébe, amit én népesedési csacsogásnak neveztem. C I.-hez tehát szíveskedjenek röviden odaírni: „Értéktöbblet, sajnálatunkra ki nem kerülhető”.

Ha e mondatnak egyáltalán van értelme, úgy az két előfeltételből származik, ezeket kell kutatnunk. Az egyik előfeltétel teljesen világos. Csak írjuk oda Pr I.-hez: „Piac és verseny mellőzhetetlen”. A liberális kredo főtétele: Társadalmi gazdálkodás nem létezhet piac, verseny, pénz, ár és a hozzájuk tartozók nélkül.

Legott kijelentem, hogy ezt a premisszát feltétlenül helyesnek ismerem el. De hogyan jutunk ebből az egyik premisszából a konklúzióhoz? Ezt teljes biztonsággal megállapíthatjuk. Amint két előfeltételből megalkotják az ítéletet, éppúgy kell az egyik premisszából és a konklúzióból a másik premisszát levezetni. Ez Pr II. Ahol piac és verseny létezik, ott az értéktöbblet elkerülhetetlen. A következtetés lesz: Piac nélkülözhetetlen, tehát értéktöbblet minden következményével elkerülhetetlen. És így a polgári elméletet meg is állapítottuk.

Mit szólnak a kommunisták? írjuk G II.-hez: „Piac és verseny semmisüljön meg”. Mert hát mi is az a kommunizmus? Piac nélküli társadalmi gazdálkodás koncepciója, vagyis gazdálkodás piac nélkül, verseny nélkül, pénz nélkül, ár nélkül, hatóságilag, – felülről – szabályozott termeléssel a társadalom által, a társadalomért. Rövidebben: piacnak és versenynek el kell tűnnie vagy majd el fog tűnni. A helyes premissza Pr III. igen egyszerűen megtehető, ha megkérdezzük, miért is kell ezeknek eltűnni? A válasz a következő: „Értéktöbblet elviselhetetlen”. Kétségen kívül ez is helyes előfeltétel, meg is mondtam, hogy miért: mert idehaza krízist okoz, külháborúra és polgárháborúra vezet. De hogyan jutnak a kommunisták ebből az első premisszából arra az ítéletre, hogy piacnak és versenynek el kell tűnnie? Úgy, hogy alkalmazzák második feltevésüket, amely azt mondja, hogy: „Ahol piac és verseny létezik, ott értéktöbblet elkerülhetetlen”. Ez, azonban már mint polgári premissza Pr II. ismeretes.

Így tehát a mi első feltevésünk be van igazolva: Mindkét iskola ugyanabból a feltevésből indul ki.

Csak az marad még kérdéses, hogy második állításunk beigazolható-e, hogy ez a feltevés hamis. Említsük fel a következő nagyon sajtószerű tényeket. Az a tanítási, hogy ott, ahol piac és verseny létezik, hogy ott szükségképp kialakul az osztálykülönbség: ös-szabadelvű elmélet. Ezt először a feudális állam he-réi ellen használták fegyverül. Ez az elmélet, mint azt, elhalt kartársam, Max Weber hirdette, a kálvi-nizmus gazdasági erkölcsének alapjául szolgált és szolgál még ma is. Ennek az elméletnek a neve: „Gesetze der ursprünglichen Accumulation”.

Ez ősrégi konstrukció, az ó-korból származik, a kapitalizmus bomlásának idejéből, a maihoz ha-sonló állapotból; az egymással különben veszekedő két iskolának (stoikusok és epikureusok) közös tulaj-dona. A folyamat az volt, hogy az eredeti szabadság állapotából, az embernek az emberhez való gazdasági viszonya, fokozott takarékossgal, nagyobb szorga-lommal, egy kis szerencsével kialakította a jövedel-mek különbségét, amelyből azután kinőtt a vagyon-beli különbség – és a vagyonban jelentkező eltéré-sek lassankint az osztálykülönbségre vezettek.

Az osztályok keletkezésének tehát előzménye a nagy vagyonok létesülése; ebből fejlődött aa az álla-pot, amelyről már Plato szólt és amelyet mi ma Európában valamennyi nemzetnél, valamennyi nép-nél hátborzongatva észlelünk, amely a népeket két osztályra választja szét: „amelyek egymás életére törnek”. Idejutottunk ma is. Ez az „eredeti felhal-mozás törvénye”. Ez a II. premissza, amely ábránk-ban a középen áll. Ez, mint már mondtuk, nem-csak a polgári, hanem a kommunista tanításának is a premisszája.

És, hölgyeim, uraim, most jön a legnagyobb szellemi érdekességek egyike, amelyet csak elképzelhetünk. Ezt a törvényt senkisémm támadta oly dühvel, oly szent buzgalommal, senkisémm szedte darabokra oly kápráztató sikerrel, mint Karl Marx. Ha elolvassák a „Kapital” első kötete 22. és 23. megrázó fejezetét, ott megtalálják, hogy viharzik az „ursprüngliche Accumulation” polgári idillje ellen, ezen gyermekmese ellen. Evvel szembe állítja, mint történelmi igazságot azt, hogy az eredeti egyenlőségből nem a gazdasági erők mozdították ki, hanem az ökonómián kívüli erőszak a legbrutálisabb alakjában földrablással, rettenetes véres törvényhozással, árvák jobbjágyosításával, a kolostorok, az alapítványok, a parasztok kisajátításával, községi javak lefoglalásával stb. stb.-vél először létrehozták az osztályhelyzetet; ez „a történelem könyveibe vassal, vérrel és tűzzel be van írva”.

Azt gondolom, hogy hallgatóim között alig akad valaki, aki borzongás nélkül olvasta volna el ezt a fejezetet, amelyben a férfiú megmutatja valóját, a prófétaságát, ami benne rejlik és ami sokkal erősebb volt, mint tudománya.

És még csodálatosabb, hogy Marx mégis kommunista volt, annak dacára, hogy a kommunizmus egyetlen logikus gyökerét megsemmisítette. Hogyan magyarázzuk meg ezt? Igen egyszerűen. Akkor volt már kommunista, amikor elkezdett kutatni és gondolkodni és ettől sohasem tért él. Kommunista maradt, sohasem ébredt annak a ténynek tudatára, hogy egész kommunizmusa nem függ mástól, mint attól az egytől, attól a polgári védekező elmélettől, amelyet ő maga tépett szét. A kommunizmusnak

logikusan nincsen más gyökere. Lélektanilag van más gyökere is: az éhség, mindenekelőtt a szellemi szimplicitás, az „imitation par opposition”. Nem keil nagyobb ész ahhoz, hogy éppen az ellenkezőjét cselekedjék annak, mint amit mások tesznek, mint amennyi szellemi megerőltetésbe kerül másoknak mindenben való utánzása. Amikor valaki azt mondja fehér, éppen oly könnyedén mondhatom azt, hogy fehér, mint azt, hogy fekete. A kommunizmus nem más, mint „imitation par opposition”, a kapitalizmus negatív fényképe.

Amire a kapitalizmus azt mondja, hogy jó, arra a kommunizmus azt mondja, hogy rossz; amire azt mondja, hogy rossz, arra azt feleli, hogy jó; amit feketének talál, azt fehérnek találja; ha azt mondja, hogy fent, akkor azt válaszolja, hogy lent. Ahol a kapitalizmus örök-kategóriákat említ, ott a kommunizmus történelmi kategóriákról szól; és mert a kapitalizmus és annak lakája, a dicshimnusz zengő polgári elméletet, a kapitalisztikus gazdálkodást minden részletében, a földjádékot is, a tőkének igazán brutális kizsákmányoló profitját is örökkévalónak és szentnek nyilvánítja, éppen azért a kommunista ugyanavval a dogmatikus brutalitással a kapitalizmust minden részletében elítéli, a piacot, a pénzt, az áralakulást is, a versenyt is, mint kizárólagosan történelmi kategóriát.

Az elméleti szociáldemokraták legértékesebb feje Eduard Bernstein sejtett valami ilyenfélét, amikor Marxról szószerint mondja: „Ez a nagy ész egész életen át mégis elméletének rabja maradt”. Oly elméletet akart bebizonyítani, amely régesrégén szilárdan állott. Ez az elmélet a kommunizmus volt,

s ő érette hallatlan dolgot cselekedett. Ne feledjük, hogy ennekelőtte a kommunizmus mily megvetett volt, hogy a szocializmus» erősségei, St.-Simon, Enfantin, Proudhon, Dühring, Lorenz Stein csak vállvonogatással válaszoltak a mesterlegények sékelyes elméletére, alig méltatták megemlítésre, de semmiesetre sem arra, hogy meg is cáfolják; ezt tudva, belátjuk, hogy mit is tett Marx ezért az elméletért. De azért hamis az mégis és függésben áll az ősi akkumuláció polgári védőtörvényével.

Hisz a Marx-féle elmélet, – bár evvel most behatóbban nem foglalkozhatom, – ma már mint számtani példa kezelhető és tételről-tételre megcáfolható. Kritikája helyes volt, történelmileg Kari Marxnak igaza volt. Nem is különböző gazdasági tulajdonságok létesítették az osztályokat, hanem az, amit Marx ökonómián kívüli erőszaknak nevez, amit én politikai eszköznek mondtam. Hogy ez így van, azt ma már komolyan nem is tagadják. Boldogult Gustav Schmoller még sírjában is megkísérlé valamennyi polgári elmélet citadellájának, – az ősi akkumuláció törvényének fenntartását. Emlékeztetve a medve segítségére, az elméletet agyon is ütötte.

Schmoller elfelejtette, hogy a gazdasági tehetségekben jelentkező különbségeket kellene vizsgálni és bemutatja, hogy egész más minőségű tehetségek eredményezték az osztályok keletkezését; a rabló, a harcos ugyanis előbbre jutott a kard erőszakoskodásával, a pap a lelki hivatala hatalmával vagy visszaélésével és a kereskedő az uzsorával. Ezek alkották az uralkodó osztályokat. S így elfogadtak mindent, amit a Saint-Simonizmus valaha állított.

A történelem nézőpontjából szilárd alapon ál-

lünk. Amit az osztályokra való tagozódásban és ennek következményeiben az egész történelemben magunk körül látunk, az az ökonómián kívüli erők létesítése. Mi is ennek következménye? Hogy is lehet az értéktöbbletet megmagyarázni? Talán jut még erre néhány perc, hogy belevághassak.

Mit is szól ehhez a burzsua-elmélet? A régi és az új polgári elmélet egész tanításának tartó oszlopa az, hogy a verseny – mint az áldás ereje – kiegyenlítéshez vezet és ezt részleges területen a tapasztalat kétségtelenül bizonyítja. Minden egyes kereskedő tényül fogadja el, hogy a legkülönbözőbb tőkeelhelyezésekben, hosszú időtartamban egyenlő profit-százalékot keresnek, természetesen hasonló kockázatban. Lehetetlen, hogy például biciklikereken, hosszabb ideig tartósan 50 százalékot keressenek, ha a selyemnyakkendő csak 2 százalékot eredményez, hisz ily esetben sokkal többen gyártanának kereket és csak kevesebben nyakkendőt. Egyik oldalon az árak csökkennének, a másikon emelkednének és ennek hatása alatt kiegyenlítődnek az árak és ezekkel együtt „a haszon” nyereségtétele, mint a kereskedő mondja.

Tudjuk, hogy a munkabérek a bérosztályokon belül kiegyenlítődnek. Lehetetlen, hogy például a sofőr vagy hogy minden különleges képesítést kizárjunk, az asztaloslegény 15.000 arany márkát keressen, a kovácslegény pedig csak 500-at. Ha ily eset beállana, kevesen választanák a kovácsságot és többen az asztalosságot, amíg a jövedelem ki nem egyenlítődne.

Tehát az alsóbb osztályon belül a verseny kiegyenlítést létesít; a felsőbb osztályon belül szintén

meghozza a kiegyenlítést. Hát miért nem létesít kiegyenlítést a két osztály között? Tulajdonképpen ez a probléma, amellyel meg kell birkóznunk.

Mit is mond a régi, jó, polgári elmélet, például Adam Smith vagy Ricardo? Mit szólnak a polgári elmélet papjai a verseny eredményezte kiegyenlítő akadályairól? Csak kétféle akadály lehetséges. Az első a képesség. A verseny nem tudja kiegyenlíteni a képességek különbségeit. Ha akkordban dolgoznak, és az egyik kőhordó kétszerannyi téglát tud felcipelni, mint a másik, úgy egyenlő akkord-árak mellett kétszerannyit keres. A különösen intelligens kereskedő vagy orvos vagy ügyvéd fokozott jövedelmét nem tudja elvonni az átlagos tehetségű kereskedő vagy orvos vagy ügyvéd versenye. Ezt a különbséget a polgári elmélet mindenkor, mint nagy áldást értékelte és ebben én is követem hűséggel.

A jövedelem eme különbségében, amely a szebb tehetségből, a nagyobb szorgalomból, az erősebben való megmarkolásból származik, ebben rejlik az az ösztökélés, amely az egész gazdálkodást előbbre viszi, az áldás ereje, amelyet a kommunisztikus vállalatok – voltak ilyenek – fájdalommal nélkülöztek, amelyek ezen erő hiányában, az óramű ilyen rugója nélkül, valamennyien megdőltek.

A második és utolsó akadály a verseny meghozza a kiegyenlítést: a monopólium. A polgári elmélet az első pillanattól kezdve tisztában van avval, hogy a monopólium, igen lényegtelen kivétellel, a gazdálkodás átka, s hogy azt minden áron le kellene törni. Ez nem vonatkozik az úgynevezett természeti monopóliumokra. Halljuk az örökké viszatérő példát a kiválóan jó szőlőhegyről vagy az el-

halt művészek remekművei birtoklásáról. Minthogy Phidias meghalt, újabb eredeti Phidias-okat piacra hozni nem lehet, éppúgy nem lehet Michel Angelo-t vagy Böcklin-t. Következésképpen ilyen remekművek tulajdonosának az eladásnál bizonyos előnye van. Ez ártatlan, természetes monopólium.

Ugyancsak ártatlan, sőt hasznos jogi monopólium a találmányoknak, bizonyos korlátolt időre való szabadalmazása vagy védelme. Ezekről a rövidlejáratú vagy nagyon is közönyös monopóliumocskáktól eltekintve; a liberális elmélet a legélesebben küzdött minden monopolizálás ellen. A régi teoretikusok, akik megkülönböztetésül – én liberális szocialista vagyok – szociális liberálisoknak nevezhetők, mint a fiziokraták, mint Adam Smith, az ő egész küzdelmüket a nagy monopóliumok ellen vívták és ezek mellőzéséből valamennyi érdek összhangját jósolták, vagyis az osztály nélküli és az értéktöbblet nélküli társadalomnak, – szocializmusnak – voltak a prófétái.

Mert hát mi is az a monopólium? Hölgyeim és uraim, monopólium és konkurrencia az, amit a logikában *korrelatív fogalmaknak* neveznek. Ezek oly fogalmak, amelyek egyikét csak a másikkal lehet meghatározni. Ugyebár önöknek is nehezükre esnék a „férj” fogalmát meghatározni, anélkül, hogy ne említsék direkt vagy körül ne írják a „feleség” fogalmát; vagy az „atya” fogalmát definiálni a „gyermek” fogalmának említése nélkül. Így függnek össze a „monopólium” és a „konkurrencia” fogalma. Az egyiket csakis a másikkal lehet meghatározni.

A konkurrencia legjobb meghatározását Adolf Wagnernek köszönjük, aki mondja: „Freie Konkur-

renz besteht dort, wo jeder, der sich an einer Produktion beteiligen *will*, es auch *kann* und *darf*". Mikor kérünk részt a termelésből? Nyilvánvalóan csak akkor, ha ez a termelés különös előnyöket nyújt. Jóságok vagy dolgok előállításával akkor foglalkozunk, hivatásul akkor választjuk ezt, ha az árak nagyon jók. Ha ezt nem tehetjük, akkor a természetes monopóliummal állunk szemben. így például a legjobb szobrász sem állíthat elő valódi Phidias-t, avagy Magyarország nem termelhet valódi rüdesheimi hegyi bort. De ha *nem szabad*, akkor jogi monopólium létezik, „adományozott” monopólium. Valamely monopólium tehát hatalmi helyzet, amellyel a szabad verseny korlátozható vagy megszüntethető. Csak így definiálható ez a fogalom.

Ahol monopólium létezik, ott a csereforgalomban állók között „monopolviszonylat” létezik. Ahol nem létezik ez a viszonylat, – a szabad versenyben – amint a tudományban mondják, a termelhető produktum *tetszőleges mennyiségben* cserélhető és így a szabad versenyben átlagosan és tartósan érték-többlet nem is szerezhető, mert egyenlő kvalifikáció mellett, egyenlő munkaidők cserélődnek. A monopolisztikus viszonylatban a monopolista többet kap, mint amennyi őt megilletné munkateljesítménye értéke és ideje szerint. Azt már réges-régen tudják, hogy a monopolista monopólium-nyereséget vág zsebre; csak az a feltűnő, hogy emberfia még nem kérdezte, hogy miből is származik ez a nyereség. Lehetetlen, hogy ezt, úgy mint a híres rózsákat, a negyedik dimenzióból ragadják ki. Tiszta és világos, hogy evvel a nyereséggel, a másik oldalon monopólium-veszteségnek kell szemben állania. Ha az

egyiknél *értéktöbblet* jelentkezik, akkor a másikonál *értékhiány* mutatkozik. Ebből látható, hogy nincsen is szükségünk Kari Marxnak az értéktöbbletkezhez kapcsolt igazán nehézkes és mesterkélt levezetésére, ha be tudnók igazolni, hogy a munkásosztály és a kapitalista osztály között monopolisztikus viszony áll fenn. Ilyen viszonylat létezése esetén, kétségtelenül jelentkezik az értéktöbblet.

Csak azt kérdezzük: Létezik-e a világban a felsőbb és alsóbb osztályok között osztályszerű monopollium-viszonylat? Hölgyeim és uraim. Erről még vitatkozni sem lehet! Ez már közhely valamennyi polgári tudományban, minden kivétel nélkül. Természetesen nem szólok a tankönyvgyártókról, bizonyos pártok megfizetett ügyvédjeiről, hanem azokról a nagyobbakról, sőt azokról a közepes fejekről, akik tudományunkban valóban szerepet vittek. Tehát, kétségen kívül, a mi társadalmunkban egy egészen szörnyűséges monopólium áll fenn és ez *a teleknek és a földnek monopóliuma*.

Tudta ezt Turgot és Adam Smith a legérthetőbben ki is jelentette. Azt mondja Adam Smith: „A földbirtokos mindig úgy cselekszik, mint a monopolista, mert az is. Annyit szed, amennyit csak ki tud sajtolni..” Adam (Smith után következett a klaszszikus iskola második és harmadik generációja, James Mill és Stuart Mill, akik ugyanazon az alapon állottak. Ekkor a polgári elmélet irányítását a „hátárháson elmélet” veszi át és ennek képviselői Gossen és Walras földreformátorok és agrár-szocialisták, akik jól tudják, hogy létezik földmonopolium.

Mit szól ehhez Marx? A „Kapital” című munkájában újból és újból olvasható: „Die Grundlage des

ganzen Prozesses ist die Expropriierung der Volks-
masse vom Grund und Boden". Ez legalább öt helyen
is megtalálható és csak ezután ismerteti a „tőke-
viszonylatot”.

Ugy-e bár, önök ismerik a híres részletet. A pol-
gári elmélet azt állította, hogy a termelőeszközök már
önmagukban tőkét képviselnek. Erre válaszolta
Marx: „A néger az néger, akiből bizonyos társa-
dalmi viszonyok között rabszolga lesz. A gyapot-
fonógép nem más, mint gép, a pamut fonására. Bi-
zonyos társadalmi viszonyok között tőke lesz belőle.”
Milyen is legyen ez a tőkeviszonylat, ez a társadalmi
tőkeviszonylat? Olyan, hogy a termelőeszköz birto-
kosa különvállik a szabad munkások osztályától. A
szabad szó keserűen kettős értelmű. Először is az,
hogy munkaszerződésben szabadon rendelkezhetnek
önmagukról, – tehát nem rabszolgák, – másodsor,
hogy annyiban szabadok, hogy nincsenek nekik saját
termelőeszközeik, hogy saját munkaerejüket nem for-
díthatják és nem értékesíthetik saját érdekükben.

Ezt a tőkeviszonylatot Marx bár nem említi, mint
monopolisztikus viszonylatot, de kétségtelenül, mint
ilyent megrajzolja. Az éhség ostoráról beszél, amely
a munkást arra kényszeríti, hogy feleségét, gyerme-
két a tőke kerekei közé dobja. Ez az ostor nem
jelent mást, mint azt, ami valamennyi monopolishti-
kus viszonylatot jellemez: a csereszükséglet egyoldalú
sürgősségét, amit már az öreg Sir James Stewart ala-
posan ismertetett.

Hölgyeim és uraim. De ha ez így van, ha a mi
egész társadalmi rendszerünk egy ilyen szörnyűsé-
ges monopóliumon épült fel¹, ha a felpanaszolt kö-
vetkezmények valamennyié, a közbeeső okok rövi-

debb-hosszabb láncolatával ugyanarra az egy gyökérre vezethető vissza: akkor mi egy igen sajátos jelenségre bukkanunk) olyan jelenségre, amelyet habozás nélkül *minden idők legnagyobb felfedezésének tekintek.*

Félre ne értsenek. Nem mondom, hogy minden idők legnehezebb felfedezése, nem is a legszelleme- sebb; nem fogható Einstein relativitási elméletéhez, az alapjául szolgáló elméleti teljesítményben, de az emberiségre hasonlíthatatlanul sokszorta fontosabb, sőt még a rákbetegség vagy a tüdőbetegség gyógyításánál is fontosabb. Mióta az emberiség ezen a bolygón kifejlődött, ugyanazon félelmetes dilemma előtt áll. Választania kell egyenlőség és szabadság között; bár az egyenlőtlenség is, a szabadság nélküiség is egyaránt elviselhetetlen. E kettőn bukik el minden társadalom valamennyi állam. Ez szorítja a hajót a hajó után ebbe a szűk tengerszorosba és Skylla és Gharibdis között tönkre mennek: Mezopotámia, a régi Egyiptom, Palesztina, a görög államok, Róma – és most mi állunk ugyanevvel a kétségbeeséssel, ugyanevvel a veszéllyel szemben, – mert egyenlőség és szabadság egymással össze nem egyeztethető, mert a gazdálkodás szabadsága egyenlőtlenségre vezet; a szabad verseny a bűnös. És mégsem mondhatunk le erről. Valamennyi felfedezés legfontosabbja azonban az; kérem, vessék emlékezetükbe és írják fel házuk ajtófélfájára: *A világtörténelemben még sohasem létezett szabad verseny!*

Hisz szabad verseny és monopólium egymást kizárja, következésképpen a monopóliumra felépített társadalom szabad versenyt, „per definitionem” el nem ismerhet. Amit mi a bűnökből a szabad verseny

nyakába varrtunk, az a monopólium mellett létező korlátolt versenyt illeti meg.

Emlékeztet arra a régi mesére, amelyben a szolgálóleány felöltözködött a királykisasszony ruhájába, annak trónjára ült és azután különböző szégyenletes cselekedetet követett el. A szabad versenyt, – a királynőt – a tudomány mindkét iskolája ártatlanul elítéli és *én a tudomány törvényszéke előtt követelem a per revideálását és az elítéltnek felmentését.*

Ez az elmélet. Mi következik ebből a gyakorlatban? Ezt kevés szóval megmondhatom. Mindenekelőtt földrészünk rendje érdekében. Ha mindaz igaz, amit Önöknek elmondottam, akkor az az irányzat, amelyben a Magyar Cobden Szövetség halad, a népet megmentő, az emberiséget megmentő irányzat, *amely még minket is megmenthet.*

Befelé a monopóliumok letörése.

Kifelé szabadkereskedelem.

Ez hozhatja meg a testvériséget, amely nélkül menthetetlenül összezúzódunk.

Ahol földmonopolium áll fenn, aft kapitalizmus van; ahol ez nem létezik, ott egyenlőség honol. Ez sem tűr vitát. Adam Smith kimondottan megkülönbözteti a föld teljes birtokbavétele előtti periódust, amelyben a gazdasági helyzet nem is tüntet fel lényegesebb eltéréseket. Turgot pedig nyomatékosan hangsúlyozza: „Amíg minden munkás ember annyi földet talál, amennyire szüksége van: addig eszükbe sem jut, hogy más emberfiáért dolgozzanak”.

Ez más szóval azt jelenti: nincsen munkásosztály. Ezt tanítja a polgári elmélet, ezt hangoztatják a honfiak, de ezt mondja Karl Marx is, Kérem, olvassák el a „Kapital” első kötetének különösen mulattató,

tréfás zárófejezetét. Ott megtalálják szórói-szóra azt, amit önöknek mondtam. Marx a fiatal gyarmatokról beszél és ugyanazt mondja, majdnem ugyanazokkal a szavakkal, mint Turgot. Szeretek szószerint idézni, szükséges ez a marxista párttitkárokért, akik könyv nélkül tudják Marx-ot; célszerű, ha mi azt könyv nélkül még jobban tudjuk. És mondja ebben a fejezetben: „Wo jeder Ansiedler ein Stück Land in sein persönliches Eigentum und Produktionsmittel verwandeln kann, ohne den künftigen Pionier an der gleichen Operation zu verhindern”, ott a termelőeszköz nem tőke, ott nem fejlődhet ki a kapitalizmus. Amerikáról a XIX. század közepén azt mondja: „Der Arbeiter verschwindet vom Arbeitsmarkt, aber nicht in's Arbeitshaus”, hanem oly szemtelen, hogy egy darab földet foglal le, paraszt lesz és a kovács, az asztalos, az ács oly szemtelen, hogy ennek a felszabadult és megtelepedett parasztnak házat építenek, kézművesmesterek lesznek, nem pedig gyári rabszolgák. Itt a kapitalizmus nem tud felvirágozni. Emiatt sópánkodik Wakefield és kieszel egy mesterséges rendszert, hogy a kolóniákban meglegyen a szükséges munkásnépesség, „a szabad munkás” a maga kettős értelmében; ami pedig lehetetlen mindaddig, amíg a föld szabad és elegendő.

Karl Marx elmesél Peel úrról egy valóban vigasztalan és kétségbeejtően szomorú történetet. Peel úr, – mondja ő – óriási földterületet szerzett a Swan folyó mellett, Ausztráliában, amelynek neve akkor még Új-Hollandia volt. Elégge elővigyázatos volt, a rendkívül nagy mennyiségű termelőeszközön, vetőmagon, szerszámokon, vízi malmon, mezei kovácsműhelyen és a többen kívül, Anglia munkás-

osztályából vagy 3000 egyént is kivitt magával, akik az ő királyságát létesítsék.

Alighogy a helyszínére megérkeztek, – meséli Wakefield és utána Marx, – Peel uram ott áll egyetlen szolga nélkül, aki neki ágyat vetne, vagy a folyóból vizet hozna. „Szegény Peel úr, aki mindenre gondolt, csak arra nem, hogy magával vigye az angol termelési viszonyokat, oda Új-Hollandiába.”

És Kautsky, a nagy, a zordon Kautsky, akinek szemében én egy reménytelen utópista vagyok, – ez a legszelídebb felfogása, talán még ráadásul sykophant* is vagyok, – ezt még pontosan nem tudom, – tehát Kautsky úr itt is visszhangoztatja:

„Wo freier Boden besteht, da sind Produktionsmittel kein Kapital, sie verwerteten sich nicht”.

Ezekből megállapítható, hogy az egész elmélet alapját illetően a polgáriak meg a szocialisták között még vitának sincsen helye. Amivel az egész elméletet én kiegészítettem, az csekélység; tudjuk azonban, hogy néha egy kis csavaron fordul meg, hogy jár az a gép:, amely makacskodott; ezt a kis csavart, balra való hajtással, a jobbra való hajtás helyett, ezt helyeztem el. Eddigélé ugyanis azt hitték, hogy *természetes* monopóliumról van szó; kevés a föld, a szabad gyarmatokon kívül, hogy minden embernek adjon földet, ha arra sürgősen szükségük van, következőleg evvel a kapitalisztikus kialakulással nem is lehet megbirkózni. *Ez téves!* Nem természetes mo-

*) Gyanúsító, kém, áruló, besúgó, aki Athenben jelentette azokat, akik fügét vámolatlanul kiszállítottak, vagy eladtak.

nopolium ez, hanem *jogi* monopólium, amelyet zárlat létesített, amelynek jogi formája a *nagybirtokosság*.

Világítsuk meg egy példával, hogy miről is van szó. Tekintsünk be egy ostromolt várba. Egy szép napon megjelenik az intendáns, még pedig igen sötét ábrázattal és jelenti a vezénylő tábornoknak: „Kegyelmes uram, nagyon kellemetlen a dolog, a gabona[^]árak aggasztóan emelkednek”. – „ördög és pokol, – kiáltja a tábornok, – hát miért? Mi legyen ennek az oka?” Ha az intendáns hivatása magaslatán áll, ezt válaszolja: „Két különböző oka lehet: vagy valóban kevés a gabona-készlet, vagy pedig néhány földbirtokos elrejt, hogy a népességet kiuzsorázza”. A tábornok válasza az a kérdés, hogy hát mit tegyünk? „Ha valóban kevés a készlet, akkor nem csinálhatunk okosabbat, mint eltűrjük az árak emelkedését.” A drágaság a legjobb eszköz arra, hogy a készlet tovább tartson. (Ez is egyike azoknak a régi tapasztalatoknak, amelyet a világháború kitörése után sárba löktek.) „De ha kizsákmányolásról, nagyobb készletek eldugásáról volna szó, akkor az illető urakkal majd másképp beszélünk.” – „Igen, mondja a tábornok, aki eszes, tehát kérdez: – de hát hogyan tudjuk ezt megállapítani?” Az intendáns válasza: „Igen egyszerűen, összeírjuk a készleteket”.

Ez azonban eddigelé még aligha történt meg. Az első, aki ezt megcselekedte, amennyire én tudom, John Locke volt, a nem éppen legutolsó filozófus. Ez a bölcselkedő már annak idején hangoztatta, ha a földet egyenlően szétosztanák, mindenkinek elég jutna és még szép felesleg is maradna. Ezután a jelentékeny angol orvos és közgazdász Marshall Hall töké-

letlen statisztikai módszerekkel először összeállította, végtére én magam átszámítottam.

Készítjük el a felvételt, mint az intendáns az ostromolt városban, aki kijelenti: „Legkésőbb hat hónap alatt, – ezt biztosan tudjuk, – a háborúnak vége lesz, vagy minket felszabadítanak. 20.000 emberünk és 200 lovunk van, a hat hónapban szükségünk van ennyi és ennyi mázsa gabonára. Ha kevesebbel rendelkezünk, úgy le kell szállítanunk az adagokat, vagy eltűrjük az árak emelését. Ha pedig több akad, akkor bebörtönzünk egy gabonauzsorást, vagy a falhoz állítjuk és agyonlövetjük. Azután már minden rendben megy.”

Mi is így csináljuk. Tudnunk kell: mennyi földre van az embereknek szükségük és mennyivel rendelkezünk? Csodálatos, hogy ezt az egyszerű kérdést én előttem tulajdonképp még senkisémm vetette fel. Készítettek statisztikát, adatok temetőjét, ahol a számok zavartalanul és olvasatlanul meghúzódnak, de magát az érdekes problémát nem taglalják.

Rövidre akarom fogni. A primitív parasztnak ősi telke a világon körülbelül egyenlő nagyságú, 7–8 hektár között váltakozik. Ennél többet a paraszt nem tud megművelni, de nem is akar. Emellett gabonát még nem tud eladni. Csak annyit termel, amennyire magának és családjának szüksége van. Az ősz germán parasztcsaládra 7-8 fejet számíthatunk, vagyis fejenkint 1-1 hektárt. Ezenkívül van még vadászat, halászat, erdő, legelő: Mennyi is az egész földkerekségen a termőföld? Kiszámították, hogy 7.3 milliárd hektár. A lehetőségig előzékenyek akarunk lenni: az adat egyharmadát erdősegre leszámítjuk, ahol végtére is a vadak tanyáznak és néhány millió embert eltart-

tanak. Még így is 4.8 milliárd hektár termőföld áll rendelkezésre. Ebből megélhet 4.8 milliárd ember, ha mindannyian parasztok volnának, ha egyetlenegy se volna vadász, halász, kézműves stb. A földön 1600 millió ember él, tehát háromszor annyi termőföld áll rendelkezésre, mint amennyi kell, ha ez arányosan volna szétosztva. De azt mondják, mindenütt nem lakhatik ember. Afrikában *meleg* van, – elfelejtik, hogy a négereket is belekalkuláltam, – Braziliában csörgőkígyók vannak, – elfelejtik, hogy ezeket ki is lehet pusztítani. De előzékeny vagyok, a számvetést a föld egyik jól benépesített országára vonatkoztatom, a háború előtti Németországra, – újabb statisztikánk még nincsen.

Németországnak a háború *előtt* 54 millió hektár síksága volt, ebből 34 millió hektár termőföld, legelő, rét és kert, 17 millió hektár erdőség, a maradék árterület, utak stb. Hasznosítható föld volt tehát 34 millió hektár. Mennyi földre van a német parasztnak szüksége? Nemcsak a családját kell táplálnia, adót is kell fizetnie, amit az őس germánoknál nem kellett. Alig van már erdeje, legelője, halászata, de a szántóföldből négyszer-ötször annyit hoz ki, mint amennyit az őس germánok termeltek.

A mi statisztikánk azt mutatja, hogy Németországban 5.75 millió mezőgazdasági üzemből 95 százalék öt hektárnál kisebb és csakis öt százalék nagyobb. Ehhez járul, hogy valamennyi agrár-tekintély bizonyítja, hogy öt hektár, vagyis tíz katasztrális hold* átlagban tisztességes paraszti megélhetést biztosít. Ez megint azt mondja, hogy fejenként egy-egy

*) Katsztrális hold = 0.5754 hektárral.

hektár, mert a paraszt-család ma átlagban öt tagból áll. Ez azt jelenti, hogy a háborúelőtti Németország, az ő termőföldje alapján, erdőt, árterületet, tengeren való halászatot nem számítva, az őstermelésből 34 millió embert a paraszti függetlenségben és önállóságban tud eltartani.

S mennyi is volt az őstermelő népesség száma a vadászok, a halászok, a hajósok betudásával? 17 millió, tehát a megjelölt számnak éppen a fele! Hogyan magyarázható ez? Ebből a 17 millióból $9\frac{1}{2}$ millió mezőgazdasági munkás volt, akiknek egyáltalán nem volt földjük, vagy csak oly kevés¹, hogy főfoglalkozásuk a napszámba való járás volt. A fennmaradó *IVi* millióból nagyobb rész csak parcella-birtokos, törpe-birtokos vagy önálló igen kis birtokos volt. – $5\frac{3}{4}$ millió mezőgazdasági üzemből Németországban, – a nagy többség – 3K millió üzem az önállóság hatása alatt állott. És még sincsen elegendő föld, pedig igen jelentékeny munkás-osztályunk van és ez igazolja, hogy nincsen már szabad föld.

Hogyan magyarázható ez? Nagyon egyszerűen; ugyanoly jelenséggel állunk szemben, mint az ostromolt várban. Ha a föld arányosan volna elosztva, úgy 34 millió parasztnak volna helye. Csakhogy az elosztás éppen nem arányos. Ugy, amint az uzsorások az ostromolt várban nagy gabonakészletüket elrejtik és mindaddig visszatartják, amíg az éhező tömeg magas árat kénytelen fizetni, hacsak egy felsőbb hatalom közbe nem lép, éppenúgy Németországban, de az egész világon, – azt hiszem, Magyarországon is – egyesek a föld legnagyobb részét elrejtik s emiatt nincsen elegendő.

Németországban abból a 34 millió hektár szántó-

földből 7 millió 20.000 nagybirtokos kezén van, 9>á millió hektár a paraszt nagybirtokosoké, 20-tól 100 hektáros tagokban, akiknek tehát többjük van, semhogy azt munkások nélkül megművelhetnék; 7 millió és 9½ millió együttesen 16½ millió. Az egész használható területnek 48 százaléka ¼ millió tulajdonos között oszlik meg és emiatt a többire természetesen nem marad elég. Mit mutat ez? Ez azt mutatja, ha mi a földzárolásnak ezt a mesterkelt monopóliumát meg tudjuk szüntetni, ha azt az állapotot létesíthetjük, amelyet Marx és Turgot és Adam Smith elismer, ha nem lesz földmonopólium: akkor nem lesz kapitalizmus; ha az elméletnek igaza van, amint biztosra veszem, hogy igenis igaza van. Ezt megvalósíthatjuk „a szabad kolóniában”, még az oly sűrű népességű országban is, mint Németország. Érvényes ez a kevésbé sűrű népességű országokra is, mint Hollandia, Franciaország, Magyarország. Ezekre az országokra elvégeztem a számvetést és biztosíthatom, hogy érvényes Magyarországra.

De hogyan valósítsuk meg ezt? A belső kolonizáció valamelyik módjával, talán paraszt-kolonizációval; remélhetőleg nem az orosz mintára, ahol a mezőgazdasági termelés történelmi nagy központjait összezüntették. Más módszerrel, talán a szövetkezeti telepítésekkel. Saját kísérleteim Észak-Németországban nagyon biztatók, azt hiszem, hogy két-három év leforgásával már abba a kellemes helyzetbe jutok, hogy ezekről követésre méltó dolgokat hozhatok a nyilvánosságra. Szükséges, hogy a nagybirtokok, valami úton-módon megint a tömeg kezébe jussanak, lehetőleg békés úton, lehetőleg vér nélkül, lehetőleg tel-

jes kártérítéssel. Ez még mindig olcsóbb, mint egy forradalom. Arra is gondolhatunk, s én gondolok is, hogy a föld egyéb kincsei, bányák, erdők, vizierők ugyancsak a tömegek tulajdonába menjenek át. Ez adná meg a szilárd demokrácia lehetőségét oly országokban is, amelyek ezt még nélkülözik.

Ahol valódi demokrácia létezik, mint Norvégiában, Svájcban, sőt Kínában is, ott ez a parasztra és az egyenlősített parasztbirtokra támaszkodik. Így van ez Délnémetországban, Württembergben, Badenben. Ott azonban, ahol a demokrácia a nagybirtokokra támaszkodik, – tekintsenek Galíciába, Romániába!, ha a közelben nem akarnak széjjelnézni, – ott megtalálják a Potemkin-falvak demokráciáját.

A demokrácia népuralmat jelent. Ha a világtörténelem egyáltalán valamit tanít, úgy csak egy mondatot tanít, de ez mindenkinek szól; ezt az egy mondatot eddigelé még senkisé sem akarta elolvasni, ez a mondat így hangzik: „Wer das Land hat, hat die Macht”.

Ha tehát önök demokráciát óhajtanak, foglalják le a nép részére a földet és gondoskodjanak arról, hogy ne juthasson megint egyesek kezébe.

Ami a gazdasági részt illeti, ha nem is legott, de rövid időn belül megismétlődnének a Swan River menti viszonyok. Erősen mérséklődnék a faluból a városba való áramlás és felette fokozódnék az ipari termékek iránti kereslet. A mezőgazdasági népesség nem vándorolna. Ezeknek kellenek házak, ingóságok, eszközök, utak, vasutak, postaállomások. A munkásokat nagyon keresnék, a kínálat kicsiny volna, s így a béreknek emelkedniük kell, amíg elnyelnék a csupasz tőkeprofitot, ellenben minden való-

színűség szerint a vállalkozási haszon erősebben fokozódnék, mint azt hinni hajlandók és ez kiegyenlítené a tiszta tőkeprofit deficitjét. Ezek azonban oly kérdések, amelyekkel most behatóbban nem foglalkozhatom.

Egy megjegyzéssel fejezem be előadásomat. Goethe mondotta: „Wer Gleichheit und Freiheit zusammen verspricht, ist ein Phantast oder ein Charlatan”.

Hölgyeim és uraim. Én egyenlőséget és szabadságot ígérek együttesen. Önökre bízom, hogy engemet fantasztának vagy sarlatánnak tartsanak.

*

Elnök: Tanár uram! Az egész hallgatóság nevében őszintén köszönöm előadását. Buzdító és tanulságos volt, hogy gondolatmenete meredek útján önt elkísérhettük és vezetésével feljutottunk az új gondolatok magaslatára. Fogadja szívélyes és hálás köszönetünket.

És evvel berekesztem a Magyar Cobden Szövetség huszonötödik nyilvános ülését.

A COBDEN-KÖNYVTÁR EDDIG MEGJELENT KIADVÁTSYAI :

1. *Havas Miksa*: Cobden Richard és tanítása.
2. *Marczali Henrik*: Cobden történeti jelentősége
3. *Méhely Kálmán*: A kereskedelem filozófiája.
4. *Hantos Elemér*: A pénzügyi kibontakozás útja.
5. *Vámbéry Rusztem*: A panamáról.
6. *Matlekovits Sándor*: Az új ipartörvényről.
7. *Gratz Gusztáv*: Politikai és gazdasági liberalizmus.
8. *Rákosi Jenő*: Kultúra és kereskedelem.
9. *Gróf Apponyi Albert*: Társadalmi átalakulások.
10. *Lujo Brentano*: Védővám és szabadkereskedelem.
11. *Lujo Brentano*: Szabadkereskedelem és vámvédelem a békekötések után.
12. *Lujo Brentano*: Freihandel und Zollschutz nach den Friedensschlüssen.
13. *Naményi Ernő*: Matlekovits Sándor. Két emberöltő munkája és tanulságai.
14. *Werner Sombart*: Kapitalizmus és szocializmus.
15. *Berzeviczy Albert*: Az ötvenes évekből.
16. *Báró Kohner Adolf*: Többtermelés.
17. *Méhely Kálmán*: A XIX. század öröksége.
18. *Pap Dezső*: A tisztességtelen verseny.
19. *Vágó József*: Drágaság, infláció, kivitel.
20. *őrróf Pallavicini György*: A magyar agrárpolitikáról.
21. *Yves-Guyot*: K nemzetközi szabadkereskedelemről.
22. *Frédéric Bastiat*: Amit látunk és amit nem látunk.
23. *Dr. Franz Oppenheimer*: Az ártatlanul elítélt szabad verseny.